

/ Nieuwe examenprogramma's voor maatschappijleer in zicht

Een vakvernieuwingscommissie van leraren, vak- en curriculumexperts werkt aan nieuwe examenprogramma's voor maatschappijleer op vmbo, havo en vwo. Ze worden daarin bijgestaan door een advieskring. Kern van de conceptvoorstellen is om naast een stevige kennisbasis ook ruimte te maken voor leerlingen om met die kennis te oefenen in hun directe omgeving.

Mariëlle Kanters geeft maatschappijleer op vmbo-school Nuenens College. Machtig mooi vak, vindt ze. "Maar het huidige examenprogramma dateert uit 2005 en sindsdien zijn de tijden én de leerlingen veranderd. Zeker voor een vak als maatschappijleer is het belangrijk om daarop in te spelen." Bovendien is het examenprogramma nu erg algemeen: "Het biedt leraren weinig houvast."

Kanters meldde zich dan ook vol enthousiasme aan als lid van de vakvernieuwingscommissie. Samen met zeven andere leraren, vier vakexperts, twee curriculumexperts en een procesregisseur buigt ze zich over nieuwe examenprogramma's voor vmbo, havo en vwo (zie ook kader 'Het actualisatieproces'). "Samen praten over ons vak en hoe we dat mooier en beter kunnen maken, dat ervaar ik als een enorme verrijking."

Zelf handelen

Alle examenprogramma's worden de komende jaren geactualiseerd. Maatschappijleer zit in de eerste tranche, mede vanwege de nieuwe wet op burgerschapsonderwijs (2021). "Scholen moeten meer dan voorheen laten zien hoe ze aan burgerschap werken en de verwachting is dat het vak maatschappijleer, een verplicht basisvak in de bovenbouw voor alle leerlingen, daarbij een grote rol zal spelen", licht procesregisseur Ike Overdiep toe.

Maar het betekent niet dat maatschappijleer straks louter in het teken van burgerschap komt te staan. "Die zorg bestond bij sommige leraren: gaat burgerschap nu ons vak overschaduwen?" weet Kanters. Daarin kan ze haar collega's geruststellen: burgerschap wordt zeker een onderdeel, maar ingebed binnen politicologische en sociologische basisbeginselen. "Bovendien is het de bedoeling dat burgerschap ook bij andere vakken en in de school zelf terugkomt, een school kan het niet louter onderbrengen bij maatschappijleer."

Een belangrijk uitgangspunt voor de vakvernieuwingscommissie was om in de nieuwe examenprogramma's meer ruimte voor het handelen van en ervaren door leerlingen in te bouwen. "De nadruk ligt nu erg op kennis, vooral veel feitjeskennis, met minder oog voor de totale verbanden", vertelt Overdiep. "Maar het gaat er niet alleen om wat je allemaal weet, maar ook wat je kunt doen met die kennis."



MARIËLLE KANTERS

Lid vakvernieuwingscommissie en docent maatschappijleer Nuenens College



IKE OVERDIEP

Procesregisseur van de vakvernieuwingscommissie



MARIEKE BRUGMAN

Voorzitter van de advieskring en adviseur Unesco Nederland

Ben je als leerling bijvoorbeeld in staat een eigen mening te vormen over maatschappelijke vraagstukken? Weten hoe de democratische rechtstaat in Nederland in elkaar steekt en weten dat je stemrecht hebt, is één ding. Maar hoe je die kennis in praktijk brengt, daar willen we leerlingen ook mee laten oefenen. Hen niet alleen vraagstukken laten analyseren, maar ook laten nadenken over hoe ze daar zelf invloed op zouden kunnen uitoefenen."



Kanters vult aan: “En leerlingen laten reflecteren op waarom ze een bepaald standpunt hebben en waar dat vandaan komt. En waar standpunten van anderen vandaan komen. Leerlingen dingen laten zien en ervaren en hen zelf laten handelen. Ik hoor nu nog te vaak van leerlingen: waarom moet ik dit leren? Die verbinding tussen kennis en handelen in de eigen wereld is daarom heel belangrijk.” Marieke Brugman, adviseur bij Unesco Nederland en voorzitter van de advieskring, vindt dit een mooi element in de conceptvoorstellen. “Het zorgt ervoor dat feitenkennis dichterbij komt en betekenisvol wordt voor leerlingen. Het gevoel hebben dat je zelf ook invloed kunt hebben op de wereld om je heen en dat het niet alleen over grote en abstracte zaken gaat, is heel belangrijk. Maatschappijleer is geen ver van je bed vak.”

Differentiatie

Na eerst in grote lijnen de visie op het vak maatschappijleer voor vmbo, havo en vwo te schetsen in een zogeheten karakteristiek en een raamwerk op te stellen met domeinen en subdomeinen, heeft de vakvernieuwingscommissie begin dit jaar een complete set concepteindtermen voorgelegd aan de advieskring, bestaande uit een vertegenwoordiging van relevante onderwijspartijen. Alle leden hebben daarbij hun achterban geraadpleegd en vervolgens heeft Brugman als voorzitter de rode draden uit alle feedback getrokken. Een mooie eerste voorzet, luidde de feedback. “Het voorgestelde programma is veel meer van deze tijd. Het biedt scholen ruimte om met actuele kwesties aan de slag te gaan, al naar gelang de eigen prioriteiten van een school”, vertelt Brugman.

Lof was er ook voor het hanteren van dezelfde uitgangsprincipes voor de inhoud voor vmbo, havo en vwo. Dat was inderdaad een principiële keuze. De commissie definieerde twee basisdomeinen voor alle leerlingen: (1) waarden en grondbeginselen van onze samenleving en (2) vaardigheden die je als burger nodig hebt: analyseren, bronnen gebruiken, wegen van informatie en die kunnen omzetten in een eigen mening en in handelen. “In die twee domeinen gaan we niet differentiëren, want ze zijn belangrijk voor alle leerlingen. Er bestaan geen vmbo-burgers of havo-burgers”, licht Overdiep toe.

Deze basis komt ook steeds terug in de drie inhoudelijke domeinen: (3) sociale verschillen & overeenkomsten en sociale cohesie, (4) politiek en macht en (5) dilemma's rondom rechtvaardigheid. Deze kunnen al naargelang het schoolniveau meer of minder abstract ingevuld worden. “De differentiatie ligt dus niet zozeer in de thema's, maar in de complexiteit en omvang van opdrachten en inhoudelijke vraagstukken.”

De advieskring had niet alleen lof, maar ook verbeterpunten. “We vonden het een prachtig, maar ook heel vol en ambitieus programma”, vertelt Brugman. “Dat wist de commissie zelf ook al wel, want een van hun vragen aan ons was: waar zouden jullie in snijden? Het is zonde om te snijden in mooie ideeën, maar het moet wel, wil het programma behapbaar blijven.”

“Maatschappijleer is geen ver van je bed vak.”

Een ander advies was om scherper te formuleren wat een vmbo-leerling moet kennen en kunnen vergeleken met een havo- en vwo-leerling. De commissie herkende en erkende dat. “We hadden die differentiatie er inderdaad nog niet zo sterk in zitten”, vertelt Kanters. “We vinden nog steeds belangrijk dat een vmbo-leerling hetzelfde rijke aanbod krijgt als een havo- en vwo-leerling, als ook de mogelijkheden om kennis, vaardigheden en ervaringen op te doen. Maar we zijn nu wel aan het puzzelen hoe je dat leerlingen op ieders niveau kunt aanleren.” Kanters noemt als voorbeeld de trias politica. “Mijn vmbo-k- en b-leerlingen vinden dat een heel moeilijk woord. Ze hoeven dat niet per se te kennen, zolang ze maar weten wat de scheiding der machten is en waarom we dat hebben. En dat kan ik ze heel goed uitleggen.”

“Het gevoel hebben dat je zelf ook invloed kunt hebben op de wereld om je heen en dat het niet alleen over grote en abstracte zaken gaat, is heel belangrijk.”

Vrijheid

Wat de vakvernieuwingscommissie nadrukkelijk niet doet, is beschrijven of voorschrijven hoe een school de waarden van onze samenleving moet overdragen. Of welke specifieke maatschappelijke thema's een docent maatschappijleer moet behandelen. Dat is aan scholen en leraren zelf. Dat oogstte waardering bij de advieskring. “Wij hebben bijvoorbeeld een netwerk van Unesco-scholen en die zijn erg op wereldburgerschap en internationale thema's als duurzaamheid gericht”, vertelt Brugman. “Zoals de set er nu ligt, kunnen onze scholen daar prima mee uit de voeten. En een school die iets anders wil, kan dat ook. Je hebt als school en leraar dus de vrijheid om je eigen richting te kiezen.” Kanters vult aan: “Ik wil alle leraren op het hart drukken om die vrijheid ook te benutten: doe in je lessen wat met de actualiteit. En doe dat niet alleen met kennisoverdracht, maar discussieer er samen over.”

Behalve een principiële is het ook een praktische keuze: het zorgt ervoor dat het programma een aantal jaren mee kan. Want wat vandaag actueel is, is dat morgen niet per se ook nog. “De nadruk ligt daarom op manieren waarop je met maatschappelijke vraagstukken aan de slag gaat”, licht Overdiep toe.

Dat precies omschrijven bleek nog niet zo eenvoudig. Een eyeopener vond Overdiep de vraag van de advieskring wat nu precies ‘des maatschappijleers’ was aan vaardigheden als analyseren en bronnen wegen. Want die heb je immers in meer vakken nodig. “Dat dwong ons om scherper te omschrijven wat nou eigenlijk de kern is van onze vaardigheden. Bij analyseren gaat het bijvoorbeeld om de politiek-sociologische invalshoek: leren dat er diverse perspectieven zijn van waaruit je kunt kijken. Leren dat mensen verschillend gesocialiseerd zijn en in verschillende omstandigheden leven en wonen en wat dat betekent voor perspectieven en meningen van mensen. Dat is dus iets anders dan een analyseren van een natuurwetenschappelijk vraagstuk.”



Samenhang

Begin maart worden de conceptkerndoelen voor het nieuwe leergebied burgerschap gepresenteerd die gelden voor po en onderbouw vo (zie kader 'Kerndoelen voor burgerschap'). Daarin ligt onder meer het accent op de school als een democratische oefenplaats, met bijvoorbeeld een leerlingenparlement. De nieuwe examenprogramma's voor maatschappijleer kunnen daarop voortbouwen, waardoor een doorlopende leerlijn ontstaat.

Kanters verwacht dat ook leerlingen blij zullen zijn met het nieuwe programma. Ze heeft het concept al mogen presenteren voor een door SLO georganiseerd panel van leerlingen. Hun reactie bevestigde dat leerlingen graag willen handelen en zelf ervaren. Dan wordt lesstof herkenbaarder en betekenisvol voor hen. "Leerlingen waren erg enthousiast, vooral ook over de samenhang tussen alle verschillende onderwerpen: die vonden ze logischer en gemakkelijker om te leren." Brugman heeft bij het raadplegen van de achterban ook feedback gekregen van de Unesco Jongerencommissie en die was eveneens positief. "Ze zijn erg bezig met kansgelijkheid en werden heel blij van het stevige programma voor vmbo."

En natuurlijk heeft Kanters haar eigen leerlingen bevroegd. Op de vraag 'wat mis je nu in dit vak?' zeggen ze: we willen de school uit en dingen doen. Nou, dat komt wel goed in ons nieuwe programma." Overdiep vult aan: "Maar we hebben er zeker niet alleen een doe-vak van gemaakt en zorgen ook voor een stevige kennisbasis. Dat is ook des maatschappijleers: het is belangrijk om niet meteen een oordeel te hebben, maar juist eerst informatie te verzamelen en iets vanuit meer perspectieven te bekijken. Daar is kennis en inlevingsvermogen voor nodig, dat is er niet meteen vanzelf." Kanters vat samen: "Maatschappijleer is gewoon het mooiste vak dat er is en het wordt nog mooier!"

"Leerlingen waren erg enthousiast, vooral ook over de samenhang tussen alle verschillende onderwerpen: die vonden ze logischer en gemakkelijker om te leren."



Het actualisatieproces van examenprogramma's

De examenprogramma's van alle vakken worden geactualiseerd. De vakvernieuwingscommissie maatschappijleer bestaat uit leraren, vak- en curriculum-experts. Ze wordt bijgestaan door een advieskring met vertegenwoordigers van onder meer vakverenigingen als de Vereniging voor Leraren Maatschappijleer, maatschappelijke organisaties als ProDemos en Unesco en Cito en CvTE. De leden van de advieskring raadplegen hun achterban zodat iedereen gedurende het proces mee kan praten. Dit komt de kwaliteit van de examenprogramma's en het draagvlak daarvoor ten goede. In de zomer van 2024 levert de commissie conceptexamenprogramma's op voor vmbo, havo en vwo. Daarna volgen fasen van beproeven, ontwikkelen van examensyllabi en handreikingen, politieke besluitvorming en ten slotte implementatie. Na het opleveren van het conceptexamenprogramma geeft de vakvernieuwingscommissie een advies over de examinering en of een centraal examen wel of niet zinvol is.

Tekst: Bea Ros

Fotografie: Barbra Verbij

Kerndoelen voor burgerschap

Op 6 maart 2024 levert het kerndoelenteam (bestaande uit leraren, vak- en curriculum-experts) de conceptkerndoelen voor burgerschap op. Het gaat om een nieuw leergebied voor primair onderwijs, onderbouw van het voortgezet onderwijs en (voortgezet) speciaal onderwijs. Burgerschapsonderwijs is bedoeld om leerlingen te leren hoe ze kunnen bijdragen aan een open en democratische samenleving. De geactualiseerde examenprogramma's maatschappijleer bouwen voort op de kerndoelen burgerschap. Kijk voor meer informatie op www.actualisatiekerndoelen.nl/burgerschap



Meer informatie

Meer informatie over de actualisatie van deze examenprogramma's is te vinden op: www.actualisatie-examenprogrammas.nl/maatschappijleer
Hier kunt u zich ook aanmelden voor automatische updates om op de hoogte te blijven van het traject.